

Molitor: Heksenvlucht met hagelbui

IJsheksen en onweermakers in sagen (Heksen en het weer 6)

Grosius heeft in zijn *Magica* het volgende verhaal van Luther opgenomen: Twee tovenaressen in een herberg zetten twee potten (*Gelten*) vol water terzijde en overlegden tegen de avond of ze de koren of de wijn zouden vernietigen. De waard overhoorde hen en toen ze lagen te slapen goot hij het water over hen, waardoor ze meteen tot ijs werden en doodvroren.¹

Van deze sage zijn een vijftal versies te vinden in het onderzoek, dat Josef Müller rond 1920 verrichtte in het Zwitserse Uri en die hij in twee groepen deelt, al zijn de verschillen minimaal. In de versie van de 80-jarige Mevr. Wipfli-Herger komen twee Schattdorfer jongelingen 's avonds laat naar huis, loeren bij een eenzaam huisje naar binnen, waar twee *Meitli* in een potje roeren en zeggen het fruit te willen bevriezen. Ze zetten het potje buiten hun raam en als ze slapen, zet een van de knapen het potje weer binnen en de volgende ochtend zijn de twee heksen bevroren. Door Jos. Gisler uit Balm-Sepp wordt deze sage te Obrieden *bim schwärä Tirrli* in Bürglen gelocaliseerd.² In de tweede groep is sprake van één knaap, die bij drie meisjes is, die hij van hekserij verdenkt. Hij houdt zich slapend, geeft geen antwoord op hun vragen en hoort, dat ze de noten in de buurt door vorst willen verderven. Ze roeren in een glas water, zetten het buiten voor het raam en als ze slapen, zet de jongeling het in hun kamer en 's morgens zijn ze alle drie bevroren. In een andere versie is het de knecht van drie oude vrijsters. In de versie van de 80-jarige Barbara Gisler en van de 75-jarige M.A. Schmid mag een jongen op een zekere avond niet bij zijn meisje langskomen, gaat toch, merkt een vreselijke kou bij het naderen van het huis, vindt voor het raam een potje (*Häfelein*) met een zalf of vocht, zet het binnen en 's morgens zijn moeder en dochter heks bevroren.³

¹ Lea, 419 naar Grosius, *Magica*, l. i, p. 168; vgl. Grimm, *DS I*, 271f N°250 naar Luther, *Tischreden*, 104.

² Müller 1926, I, 123f N°171.1a, b.

³ Müller 1926, I, 124 N°171.2a uit het Isental; 2b (geen opgaven); 2c. Vgl. Een knecht uit Oberwallis verblijft in Gorin bij twee oude zusters en hoort hen 's nachts, luisterend aan hun deur, praten over het laten bevriezen van Ober- en Unterwallis, waarna ze een kuip vol water voor de deur zetten richting het oosten. De knecht zet de kuip onder hun bed en vindt 's morgens de zusters in een reusachtige, uit de kuip opstijgende ijsklomp. (Guntern, *Oberwallis*, 703 n°183: *Die Gefrierhexen*, uit 1920?).

Ook in de Westalpen is het onweerverhaal bekend: Om de nonnen te laten opschieten haalde de *Kastenvögtin* een met water gevuld kruikje en beval haar man daarvan druppelsgewijs in een potje te gieten, dat ze met een pollepel omroerde. Toen de eerste druppel water in de pot viel, steeg er een wolk uit op en er volgde zo'n sterke knal, dat de *Kastenvogt* van schrik bijna de hele kruik uitgoot. Het gevolg was een plotseling onweer, dat de hele kloosterwei onder water zette...⁴ In het onderzoek van Josef Müller zijn een achttal versies van het onweer-maken te vinden. De 60-jarige Johann Aschwanden uit Schattdorf vertelt over twee *B'hänki* uit de Wyergasse, die, als iemand hen niet ter wille was, slechts een *Häfelein* met water hoefden uit te gieten en meteen viel een regenbui; deden ze er ook nog bonen bij, dan viel hagel. De 45-jarige Andreas Fedier uit Maderanertal vertelt over een moeder met drie dochters op de Golzer, allemaal heksen, die bezoek krijgen van de *Pfarrer*, die niet gelooft, dat ze regen kunnen maken. De moeder neemt een *Häfeli* met water en een paar bonen, roert en terwijl zij boven is, giet de *Pfarrer* de pot leeg en een vreselijk onweer met hagel barst los. De 91-jarige Mevr. Gerig-Münsch vertelt van een knaap, die naar een als heks bekend staande vrouw bij Silenen wordt gestuurd; net als de *Pfarrer* wordt de knaap alleen gelaten met een potje met water en wat bonen ernaast. Hij roert erin en het begint te regenen, maar van de bliksem schrikkend giet hij alles ineens om, waarop het vreselijk begint te hagelen. Rosina Lussmann uit Maderanertal vertelt over een te Schattdorf wonende van hekserij verdachte vrouw, die door een man ertoe wordt verlokkt hagel te maken. Ze geeft hem een potje met water en een paar bonen en zegt hem eruit te druppelen, maar hij giet het in één keer leeg en een vreselijk onweer met hagel is het gevolg. De 80-jarige Karolina Tresch-Gisler vertelt over straatjongens, die een verdachte vrouw beloeren en haar in een potje zien roeren en even later regent het met bakken in Seedorf. De 75-jarige Karl Gisler uit Unterschächen vertelt over een geitenjongen uit Spiringen, die van een heks leert onweer te maken en in overmoed het hele potje met water en witte bonen ineens leeggiet, waarop een vreselijke hagelbui valt, die hem en zijn geiten wegspoelt. De 80-jarige Kath. Aschwanden vertelt over een *Pfarrer*, die van zijn huishoudster het advies krijgt zelf regen te maken en hem een potje met water en witte bonen geeft, dat hij moet roeren, maar zo, dat de bonen erin blijven. Hij doet dat en het motregent, maar als hij één boon eruitgiet, komt een stortbui, bij de tweede hagelt het en de meid waarschuwt, dat bij de derde boon alles wegspoelt en hij ontslaat de heks. Hetzelfde wordt door de 35-jarige Emil Baumann-Muther gesitueerd te Wassen en door Mich. Simmen uit Realp te Wallis.⁵ In een versie uit Birgisch, Oberwallis, verteld door de 58-jarige Moritz Margelisch uit Baltschieder, vrijt een jongen te Birgisch een meisje, waarvan gezegd wordt, dat het een heks is, wat hij niet wil geloven tot ze zegt het te zullen laten regenen. Ze geeft hem een *Melchter* vol water, die hij uit het raam moet gieten, terwijl zij in de *Estrich* (op zolder) donder maakt. Ze is net weg of het dondert vreselijk. Van schrik giet de jongeling de hele melkemmer leeg, waarop een vreselijke slagregen volgt. Nu weet hij dat ze een heks is.⁶ Friedrich Ranke heeft het verhaal van de jonge weerheks: een meisje van een jaar of tien nam een paal en roerde daarmee in de bron. De buurman vraagt haar wat ze doet en ze zegt: 'Mijn moeder doet het ook; ze neemt een stok en roert ermee in de bron rond en rond, dan komt het onweer.' Daarop werden moeder en

⁴ Peuckert, *Westalpensagen*, Berlin 1965, 71 uit N°139: *Die Kastenvögtin*.

⁵ Müller 1926, I, 114 N°157.2; 117f N°161: *Die entlarvte Wetterhexe*; 118f N°162a (*Die Hexe in der Blüemliematt*); 120 N°164: *Wetterhexe in Schattdorf*; 120 N°165: *Wetterhexe hinter der Holzbeige*; 121 N°166: *Verhängnisvolles Wettermachen*. 121 N°167a (*Die Wetterhexe im Pfarrhof*); 121 N°167b en c.

⁶ Guntern 1978, 706 n°1840: *Eine Hexe* (zie ook P. Blötzer, Lötschen 1964, 124: *Die Wetterhexe*); vgl. *l.c.* n°1841: *Die Hexe* (van Konrad Bittel, 71, uit Beliwald): Een jongen komt in het Fiescherdal langs het huis van een heks, die buiten staat en zegt, dat ze onweer kan maken en dat hij dat ook kan, en ze geeft hem een kruik en zegt hem er een *Tropf* uit te gieten; hij giet echter een grote *Flutz* en meteen breekt een vreselijk onweer los, dat alles verwoest.

kind verbrand.⁷ In Zweden wordt verteld, dat de dochter van de heks tijdens het spelen met andere kinderen, midden in de zomer een brok ijs liet verschijnen.⁸

In een ander verhaal is een jonge boer getrouwd met een heks, maar wil van haar af en verlokt haar ertoe hem het heksen te leren en vraagt haar een onweer te maken en de bliksem te laten inslaan in een dorre boom aldaar. De vrouw maakt in de tuin met haar voet een kuiltje, laat erin haar water en loopt er murmelend omheen. Er stijgt een blauwe damp uit op en de lucht betreft. De man vraagt of de bliksem al inslaat. Ze zegt hem te wachten en gaat door met het ritueel. Als het begint te stortregenen zegt ze: ‘Nu slaat hij in!’ De man grijpt een touw, dat hij tevoren heeft gewijd, en bindt haar aan de boom, en als de bliksem inslaat, verbrandt ze tot kool.⁹ In een verhaal uit de Allgäu is sprake van heksen, die rond een kokende ketel dansen, waaruit het onweer ontsnapt.¹⁰

Ook in Engeland is het onweer maken bekend, zoals blijkt uit het verhaal van *De Onweerheks uit Ham*, rond 1900 door Osmund Pittman opgetekend in het Welford District: Mrs. Goddard uit Hoe Benham schuilde, naar haar zuster te Ham gaand, wegens onweer bij een oude vrouw. Deze stond in een pot op het vuur te roeren, ondertussen mompelend. Mrs. Goddard zat aan haar stoel vastgekleefd tot het onweer over was. Naderhand hoorde ze dat de vrouw een heks was.¹¹

Een vroeg voorbeeld van het regen maken betreft de bevrijding van Olten in 1383, toen deze stad belegerd werd door de troepen van Bern. De graaf van Kyburg schakelde een vrouw in om de grootste regen te maken, die ooit in het land gezien was. Na de belofte van de hertog, dat hij haar niet zou straffen, verrichtte ze haar toverij.¹²

Nider schrijft (1437) in zijn *Formicarius* (c. 5): Om een storm te verwekken vroeg Stadelin (Staedlin) eerst aan de Prins van alle Duivels om een executeur te benoemen, die ter plekke verscheen, daarna offerde hij een levende zwarte kip en wierp die de lucht in. De duivel ving hem en wierp een even zwarte wolk over de plek, die de tovenaer wilde schaden, tenzij God het hem zou verhinderen.¹³ In Lucerne (± 1480) verrichtte een heks een bepaald ritueel bij een vijver,

⁷ Ranke 1910, 20 (naar Schönwerth II, 127).

⁸ Klintberg 2010, 285 type N46: *Performing weather magic* (7 reg.). Het meisje wordt door de priester ondervraagd en onthult andere toverkunsten die ze van haar moeder heeft geleerd.

⁹ Ranke 1910, 21f (naar Schell, *Bergische Sagen*, 1897, 266 n°25); Ranke, 271 verwijst naar Grimm n°251, in mijn uitgave n°250. In België wordt van de heksen gezegd: ‘*Foudre leur obéit et se met, disent les campagnards, à genoux devant elles.*’ (Mannhardt 1858, 35 nt. 4 naar *Émancipation* 1837, 173)

¹⁰ Christinger 1965, 141 n. 117.

¹¹ Agricola 1976, 154 n°184: *Die Wetterhexe von Ham*, naar FL 39 (1928), 280: *Berkshire Mummer’s Plays and other Folklore from the Welford District* van Stuart Piggott. Agricola verwijst naar diverse andere vermeldingen van *Wetterhexen durch Umrühren einer Flüssigkeit in einem gefäß*: Schönwerth III 184; Jakob Rappold, *Sagen aus Kärnten*, Leipzig 1887, 61 (brij); Heyl, 189 n°89 (Steinloch); Fink, *Eisack*, 161 (Brunnentrog), 283 (Steinloch); Zingerle n°778; Fritz Winkler, *Sagen aus dem Mühlviertel* I, Linz 1964, 105; Bacher, *Luzern*, 116 n°23, 119 n°27; Müller, *Luzern*, 160; Peuckert, *Westalpen*, 139; etc. Verder: *Wetterkochen in Gefäß ohne Rühren*, roeren in *Pfütze*, in *Teich*, in *Bach*.

¹² Kieckhefer 1976, 97 naar Conrad Justinger, *Die Berner-Chronik*, Bern 1871, 156; vgl. Soldan-Heppe I, 236: ‘Als die Berner in der Mitte des Sommers 1383 vor Olten zogen und das Schloß stürmen wollten, vernahm Graf Eberhard von Kyburg, der sich darin befand, es sei dort eine Frau, “die könne etwas”, womit dem Schloß und die Leuten zu helfen sei.’ Na garanties van de graaf ‘stelde sie sich neben ihm auf die Zinne und sprach heimlich einige Worte, worauf alsbald eine Wolke über den Berg hereinkam und sich mit einem solchen Unwetter entlud, daß die Berner eiligst abziehen mußten.’ (naar ID., hgg, Stierlin und Wyß, Bern 1819, 205).

¹³ Caro Baroja 1964, 93 naar Nider, *Formicarius*, 489-91; vgl. Kieckhefer 1976, 81f in het Zwitserse Boltingen; hij merkt op: ‘the notion of killing a fowl at a crossroad and casting it into the air sounds likely enough as a popular means for bringing rain.’ Eenzelfde offer werd 1436 (Dauphiné) gerapporteerd (ID., 169 nt. 29). Ook Blauert 1989, 57: Stadelin. Ganz ähnliche Berichte, die wie die Quellen der Unttersuchungen gegen Itha Stucky oder wie die Quellen des Baseler Zaubereiprozesses das Moment der Teufelsanrufung (*invocatio*) akzentuieren, finden sich in

waarna de hele dag een mist boven de vijver hing en daarna een grote storm losbrak. Een andere heks uit dezelfde stad (1486) werd verondersteld een hagelstorm te hebben opgewekt door een rite driemaal achtereen te hebben uitgevoerd: staande met haar rug naar een bron stak ze haar hand in het water en trok het water over haar hoofd. In Bern (1441) werden dezelfde resultaten gezegd te zijn verkregen door een ritueel met hooischoven, vogels en kikkers. Wanneer, aldus Kieckhefer, de verslagen spreken over het precieze karakter van de stortbuien, spreken zij vaker van hagelstormen dan van regens, onweer of sneeuw. De standaardmethode om deze magie af te weren was het luiden van de stadsklokken.¹⁴ De kroniekschrijver Cornelius Zantfliet meldt, dat in 1456 twee vrouwen werden verbrand te Keulen, de ene voor het doden van een man en de andere, omdat ze winden, hagel en stormen kon verwekken in het gezelschap van haar collega's. Deze laatste was afkomstig uit Metz, waar ze eens een ongenadig onweer had opgewekt, dat alle oogstgewassen binnen twee mijl had vernietigd. De Keulenaren vroegen haar om een demonstratie en toen haar een kop water was gebracht, liet ze die zo hard ronddraaien, dat hij zelfs niet door het scherpste mes kon worden gesneden.¹⁵ Klaus Schröter bekende in 1467, dat hij op een warme zonnige dag tussen Biel en Selkingen (in de Goms) 'auf den Rücken gelegt und sein eigenes Wasser bis zur Sonne gespritzt habe'. Daarop zou de hemel met zwarte nevels verduisterd zijn geraakt – dit geschiedde met medewerking van de Duivel, zoals Schröter meedeelde – en het zou zo hard geregend hebben, dat eenieder die zich buiten bevond naar huis naar binnen ijld.¹⁶

Geiler von Kaiserberg (1508) beschrijft een heks, die water over haar hoofd sproeit door middel van een in de stroom geworpen bezem om hagel te veroorzaken. Maar noch het sproeien van water noch de woorden die de heks spreekt veroorzaken de hagel, maar de duivel ziet en hoort de 'tekens' (*zeichen*) en zorgt dat haar wens wordt vervuld.¹⁷ Uit de *Malleus Maleficarum* van de heksenjagers Krämer en Sprenger uit 1487 is door Reginal Scot het verhaaltje overgenomen van een meisje, dat haar vader hoort klagen over het gebrek aan regen en hem zegt regen en hagel te kunnen maken, wat ze van haar moeder had geleerd: *hir mother committed hir to a maister, who would at anie time doo anie thing for hir*. Hij vroeg haar regen te maken op zijn veld alleen. En ze ging naar de rivier en gooide water op in haar meesters naam en maakte weldra regen. En op verzoek van haar vader maakte ze hagel op iemand anders veld. Daarop gaf hij zijn vrouw aan en zorgde ervoor dat ze werd verbrand en het kind liet hij opnieuw dopen.¹⁸ Scot drijft de spot met het geloof, *that the elements are obedient to witches, and at their commandement; or that they may at their pleasure send raine, haile, tempests, thunder, lightening; when she being but an old doting woman, casteth a flint stone ouer hir left shoulder, towards the west, or hurleth a little sea sand vp into the element, or wetteth a broome sprig in water, and sprinkleth the same in the aire; or diggeth a pit in the earth, and putting water therein, stirreth it about with hir finger; or boileth hogs bristles; or laieth sticks acrossse vpon a banke, where neuer a drop of water is; or burieth sage till it be rotten; all which things are confessed by witches, and affirmed by writers to be the meanes that witches vse to mooue extraordinarie tempests and raine.*¹⁹ Wier noemt dezelfde

Quellen der Prozesse, die 1436/7 im Dauphiné geführt worden sind.

¹⁴ Kieckhefer 1976, 62 (63: '... the only apparent purpose was the destruction of crops').

¹⁵ Kieckhefer 1976, 74.

¹⁶ Guntern 2003 (?), 13f naar KÄMPFEN, Peter Jos., *Hexen und Hexenprozesse im Wallis*, Stans, 1867, S. 49.

¹⁷ Kieckhefer 1976, 84 naar Hansen 1901, 287; zie 289: 'Zu dem sybenden, so kann der teuffel schnee, regen und wind, hagel und dunren machen, wann er die feuchtikeiten zammen bringen kan in einer kurtzen zeit, wan er die zeichen sieht der hexen. Darumb die hexen können ein hagel machen in einer stuben, es muß aber alwegen wasser da sein (oportet habere materiam subiectam).'

¹⁸ Murray 1963, 172 naar Scot, Bk. III, 60.

¹⁹ Murray 1963, 173 naar Scot, Bk. III, 60. Vgl. Runeberg 1947, 172.

methodes: ‘Het gooien van vuurstenen achter zich richting het westen, of wat zand in de lucht gooien, of een rivier slaan met een bezem, en zo het nat richting hemel te sprenkelen, het roeren van urine of water met hun vinger in een gat in de grond, of het koken van zwijneborstels in een pot.’²⁰ Dit is te zien bij het proces tegen de vroedvrouw Margerat Clarke in Aberdeen in 1597: *Vpone Newwis [Nieuwjaars] day, thow was att the loche syid besyid Boigloche, and thair thow pudlit be ane lang speace, thy selff alane, in ane deip holl amongis the watter, castand watter, erd and stone oure thi schowlderis, and thair was besyid the thy maister the Deuill, quhome thow seuis, in the licknes of ane hen flichtering, with quhome thow was thane consultand, and quhais directiounis than thow was taikand.*²¹

Dit watersprinkelen zien we ook in een ander verhaal uit de *Malleus*: Een oude heks te Baldsheit in het diocees Constance was zo geërgerd over haar burens vanwege het niet uitnodigen van haar bij een huwelijk, dat ze de duivel vroeg een hagelstorm te brengen op het hoogtepunt van de viering. De duivel nam haar gewillig door de lucht naar een nabij gelegen berg, zodat ze haar doel zou kunnen bereiken. Daar zagen enige herders haar een kuiltje maken, erin pissen, en toen ze klaar was, met haar vinger erin roeren. Toen nam de duivel het allemaal op de lucht in en goot hagel uit op de huwelijksgasten, toen ze aan het dansen waren. De getuigenis van de herders en de verdenkingen van de gasten waren voldoende om de oude vrouw te vervolgen en haar te veroordelen tot de vuurdood.²² Dit urineren in een gat op het veld of in de afdruk van een ossenpoot en het net zolang roeren erin tot rook opstijgt en daaruit een hagelende wolk ontstaat, wordt in veel Kroatische sagen verteld. Ook is in de sagen sprake van heksen en zelfs

²⁰ Murray 1963, 173 naar Henry More, *Antidote against Atheism*, London 1655, 168: *Casting of Flint-Stones behind their backs towards the West, or flinging a little Sand in the Air, or striking a River with a Broom, and so sprinkling the Wet of it toward Heaven, the stirring of Urine or Water with their finger in a Hole in the ground, or Boyling of Hogs Bristles in a Pot.* Teenstra 1846, 83: ‘Om het te doen hagelen of regenen, vulden de heksen een kuiltje met water en roerden hier met een stokje in; wilden zij het doen donderen en stormen, dan sloegen zij met een rijsje in het water, en noemden daarbij de plaats, waar dit weêr ongelukken moest veroorzaken. Zo verwoestte eene oude vrouw, volgens den kettermeester Sprenger, eene vruchtbare streek lands van 28 vierk. mijlen, ... Zekere heks deed schepen in verwijderde zeeën vergaan, met slechts in slootwater te geesselen.’

²¹ Murray 1963, 207 naar *Spalding Club Misc.*, I, 157-160. (Op Nieuwjaarsdag waart ge bij de waterkant bij Boigloch en daar roerde ge een lange tijd, gij alleen, in een diep gat in het water, water, aarde en steen over uw schouders werpend, en daar was naast u uw meester de Duivel, die gij dient, in de gedaante van een flikkerende hen, met wie gij toen in overleg was, en wiens aanwijzingen gij toen nemend was.)

²² Caro Baroja 1964, 96f (*Malleus M.*, I, 175 = Pt. II, quaestio I, c. III). Het begin van deze geschiedenis bij Behringer 1991/92, 34: ‘In der Diözese Konstanz nämlich, von der Stadt Ravensburg achtundzwanzig deutsche Meilen nach Salzburg zu, hatte sich *ein ganz wütendes Hagelwetter* erhoben und *alle feldfrüchte, Saaten und Weinberge* dermassen in der Breite einer Meile *zermalmt*, dass man glaubte, kaum das dritte Jahr danach werde wieder Ernte bringen. Als nun dies Geschehnis durch den Notarius der Inquisition bekannt geworden war und *wegen des Geschreis des Volkes Inquision nötig wurde, indem einige, ja fast alle Bürger dafür hielten, das solches durch Behexungen geschehen sei*, so wurde mit Zustimmung der Ratsherrn ... von uns inquiriert...’ (Italics W.B., die wijst op het verband tussen abnormale weersomstandigheden en heksenvervolgingen). Een kroniek meldt voor 27 mei 1626: ‘ist der Weinwachs im Frankenland im Stift Bamberg und Würtzburg aller erfroren, wie auch *das liebe Korn*, das allbereit verblüett. ... *Alles erfroren*, das bei Manns gedenken nit beschehen unt *ein grosse Theuerung* verursacht... *Hirauf ein grosses Flehen und Bitten unter den gemeinen Pöffel, warumb man so lang zusehe, das allbereit die Zauberer unt Unholden die Früchten sogar verderben*, wie dan ir fürstliche Gnaden nichts weniger verursacht solches Übel abzustrafen, hat also (das grosse Hexenbrennen) seinen Anfang dis Jars erreicht...’ (ID., 33f; zie ook Wolf 1994, 139). Ook kinderen kennen het onweermaken: de 7-jarige Gertraud Bruel uit Ketzersbach zei tegen kinderen bij het spelen: ‘... ze kon toveren, want ze heeft het van haar *Ellermutter* geleerd... zie ... zo maakt men onweer. Toen hief ze haar rokken in de hoogte.’ Hier wordt niet zij, maar haar grootmoeder terechtgesteld. (Wolf 1994, 427, 2° helft 17° eeuw?) Kieckhefer 1976, 86: ‘When a witch produces rain by dipping a twig into water and then sprinkling the water in the air, even though it is the devil who produces the rain, it is she who is to be held responsible for the deed...’

geestelijken, die wisten hoe men hagel in huis maakt of ze lieten hem door het raam naar buiten over de hele omgeving of alleen over het bezit van diegene vallen, op wie ze zich wilden wreken. Volgens de overlevering maakten de heksen de hagel door op twee bergen te klimmen, op ieder met een stroom, terwijl het daartussen hagelde. Deze burleske voorstelling heeft volgens Bošković-Stulli zijn oorsprong in de traditie van reuzengeschiedenissen. Als men op de heksen in de wolken schiet, kan men ze verwonden of doden. Een herder schoot tijdens een hagelbui op een adelaar, die voor de wolken vloog, en de volgende dag was in het dorp een oude vrouw gestorven, die aan het lichaam verwond was. Een zeekapitein schiet op stormwolken en op hetzelfde moment sterft thuis zijn vrouw. Tijdens een storm werpt een man zijn mes in de wolken en na een tijdje komt hij bij een aan één oog blinde onbekende en ziet bij hem zijn mes.²³ Bošković-Stulli maakt ook melding van een ander geloof, n.l. dat de heksen onderling strijden, meestal in de wolken. Dezelfde heksen (mannelijk en vrouwelijk), die op de wijntuinen en het graan de hagel neerlaten, vliegen voor de storm in ravengedaante en beginnen een strijd in de lucht, ‘omdat de enen hun dorp beschermden en de anderen het wilden verpletteren.’ Bij hun bijeenkomst ‘dansten de heksen in reien en beraadslaagden welke plaats ze met de hagel schade zouden toevoegen. Vaak vochten ze daarbij onderling. De winnaressen wilden hun dorp niet prijsgeven, maar vielen het veroverde aan.’ Twee *višćuni* (‘Hexer’) van het eiland Brač en van het eiland Hvar stredden voor een grote storm in de gedaante van een zwarte en een witte os en ‘toen de een de ander overwon, toen hagelde het bij de overwonnenen.’²⁴ Deze dingen vermeldt Schott voor Roemenië bij de *vîlvă*: Ieder land, of zoals de Walach het uitdrukt, iedere keizer, iedere koning, is een *vîlvă* toegewezen. De ruimten van de hogere lucht zijn onder hen verdeeld en ze gaan nu eens vriendelijk met elkaar om, dan weer treffen ze elkaar vijandig en bestrijden elkaar net zo lang tot de een of de ander wijkt. Naar gelang de een of de ander wint, pakt het uit of een land zegenrijk weer toekomt of dat het door verwoestende plensbuien bezocht wordt.²⁵ In Slovenië zijn de heksenprocessen onderzocht door Vincenc Rajšp. De grondslag voor deze processen is steeds schadetover: het veroorzaken van hagel, vooral in de wijnbergen, van onweer, vorst, van schade aan vee en mensen, misoogsten van graan. Bij het hagelkoken werd vaak de beschuldiging geuit, dat daarvoor ‘quatemberas’ werd gebruikt (een teken van geloofsafval). Het geloof aan de schadelijkheid van de heksen en heksenmeesters was zeer levendig. In het jaar 1635 verbrandden de boeren in de omgeving van Zavrč en Veržej in de Steiermark zelf drie vrouwen, die beschuldigd werden van het hagelkoken. Bij een proces in 1733 voor het gerecht van Ortnek was sprake van zware verwoestingen door hagelslag enige jaren tevoren, waarvan een vrouw en haar dochter werden beschuldigd. Ze moesten door de overheid worden opgesloten om hen tegen de volkswoede te beschermen.²⁶ Bylina deelt een Poolse toverformule tegen hagel en storm mee, die traditioneel begint met het aanroepen van God, de Moeder Gods en alle heiligen, en dan vervolgt: ‘dat hij gaat in de verlaten wouden, de verlaten bergen, de verlaten gebieden, waar hij niemand zal schaden,’ om te eindigen

²³ Bošković-Stulli 1991/92, 155. Vgl. Teenstra 1846, 168: Bij Harendermolen (tussen Groningen en Assen) schoot men op een rode vogel naar men dacht, maar bij nader onderzoek bleek het een vrouw uit de buurt, die met een rode rok door de lucht was gevlogen en nu gekwetst was, zoals men haar later, met de arm in een roodbonte doek, voor de deur zag staan (voor het mes, zie: ‘Het mes in de wervelwind’).

²⁴ Bošković-Stulli 1991/92, 156.

²⁵ Schott 1975, 310. Vgl. het idee in het boek Daniël over de engel der volkeren: ieder volk heeft zijn engel.

²⁶ Rajšp 1991/92, 54, 56, 61. Op de vraag waarom ze de vrouwen wilden verbranden, zei een der oproerlingen: ‘Der lieben Gerechtigkeit willen, damit diese gesündl einmahl ausgeroethet – und sogestalt der all jährliche durch den hagl verursachende schaden vermeydet wurde.’ (ID., 62). Het begrip *quatemberas* wordt niet uitgelegd, maar heeft betrekking op de quateremperdagen.

met een zegen in de naam van de heilige Drieëenheid.²⁷ Dit lijkt erg op de formule tegen de Maar (nachtmerrie).

In Noorse bronnen is sprake van *sejd* (tover) en een beschrijving ervan uit oudere leerboeken over de (noord-) Germaanse mythologie wordt door Peuckert weergegeven: De *sejd* wordt 's nachts bedreven; de tovenaar zit op een stoel (*sejdhjallr*), gebruikt bijzondere liederen en formules, en men bedreef de *sejd* voor het opwekken van storm en onweer en ter stilling, waarbij de tovenaar in walvisgedaante of op een walvis rijdend midden in de golven, het bedreigde schip omcirkelend, kon verschijnen, om nacht en nevel op de vijanden te werpen, om vijanden te doden, om ergens schade te bedrijven, om iemand tegen ijzer vast te maken, om de toekomst uit te vissen.²⁸

²⁷ Bylina 1991/92, 184.

²⁸ Peuckert 2003, 124f, die zelf zegt: 'Wenn jüngere Forscher manche dieser Züge auch nicht gelten lassen wollen, die Nähe zum Hexerischen ist ohne alle Zweifel da.'